

YO'LLARIMIZ
BEXATAR
BO'LSIN DESANGIZ

УДК: 656.05-053.2

ББК 74.200.58

Taqrizchilar:

O'zbekiston Respublikasi IIB Yo'l harakati xavfsizligi
Bosh boshqarmasi tashkiliy-axborot markazi boshlig'i
podpolkovnik *A. Sulaymonxo'jayev*,
filologiya fanlari nomzodi *Q. Karimova*

Mullaboyev, Tohir.

M 85 Yo'llarimiz bexatar bo'lsin desangiz / T. Mullaboyev,
F. Sodiqov. -T.: O'zbekiston, 2011. - 56 b.

Ushbu qo'llanmada 1—8-sinf o'quvchilariga yo'l harakati qoidalarini o'rgatish bo'yicha olib boriladigan tadbirlar, «Harakat xavfsizligi» xonasi va uni jihozlash, yo'l harakati yosh nazoratchilari guruhlari va uni tashkil etish, bolalarga yo'l harakati qoidalarini o'rgatishda ota-onalarning vazifalari, transportdan shikastlanishlarga birinchi tibbiy yordam berish yo'llari haqida fikr yuritilgan.

Qo'llanma 1—8-sinf o'qituvchilari uchun mo'ljallangan.

ББК 74.200.58

УДК 656.05 — 053.2

ISBN 978-9943-01-642-2

© «O'ZBEKISTON» NMIU, 2011

KIRISH

Mamlakatimizda har jihatdan sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning ijodiy hamda intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, yurtimiz yigit-qizlarini asrimiz talablariga javob beradigan har tomonlama yetuk shaxslar etib voyaga yetkazish uchun barcha shart-sharoit va imkoniyatlarni yaratish bo'yicha keng ko'lamli, aniq yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadida, shuningdek, vatanimizda 2010-yilni «Barkamol avlod yili» deb e'lon qilinishi munosabati bilan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Barkamol avlod yili» Davlat dasturi to'g'risidagi qarori e'lon qilindi. Qarorga asosan, «Sog'lom ona — sog'lom bola» dasturini izchil amalga oshirish asosida, sog'lom avlodni voyaga yetkazish borasidagi chora-tadbirlarni yanada kuchaytirish, onalar va bolalarning reproduktiv salomatligini muhofaza qilish tizimini takomillash-tirish, iqtisodiyot tarmoqlari hamda sohalardagi mavjud talablarni e'tiborga olgan holda, o'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish sohasidagi moddiy texnika bazasini yanada mustahkamlash, undan oqilona va samarali foydalanishni ta'minlash, Davlat ta'lim standartlari, o'quv uslubiy adabiyotlardan keng foydalanish, yangi pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimediya vositalarini keng joriy etish

asnosida, mamlakatimiz maktablarida o'quv sifatini tubdan yaxshilash ko'zda tutilgan.

Yosh oilalar va ularning farzandlariga g'amxo'rlikni kuchaytirish, ularni huquqiy va ijtimoiy muhofaza qilishni ta'minlash, shuningdek, jismonan va har tomonlama rivoj topayotgan barkamol avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar hamda Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash orqali jamiyatning muhim bo'g'ini sanalmish sog'lom va mustahkam oila shakllanadi. Zero, yurtimizda yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ularni turli yot g'oya hamda tahdidlardan himoya qilish, yosh avlodning jismonan sog'lom, ma'nan komil inson bo'lib voyaga yetishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan.

Ana shunday qator e'tiborga molik tadbirlar o'tkazilayotgan bir vaqtda, bolalar o'rtasida uchrayotgan baxtsiz hodisalarning oldini olish, ular sonini keskin kamaytirish dolzarb muammolardan biriga aylanib bormoqda.

Ma'lumki, bola shikastlanishining oldini olishda, avvalo, oila a'zolarining xizmati muhim ahamiyatga ega. Chunki bola vaqtining asosiy qismini oilada yoxud maktabgacha ta'lim muassasasida o'tkazadi. U yerda tarbiyalanadi, atrofdagilar bilan muomala qilishning dastlabki saboqlarini o'rganadi.

Biroq hayotda baxtsiz hodisalar uchrab turibdiki, aksariyat hollarda bolalar ularning qurboniga aylanmoqda.

Ayniqsa, bolalarni transport vositasining urib yuborishi tufayli sodir bo'ladigan shikastlanishlar juda og'ir kechadi.

Umuman, yo'l transporti hodisasining bir qismini transport vositasining odamni urib yuborishi tashkil etadi.

Hozirda Respublikamiz miqyosida turli rusumdagi avtomobillar sonining kundan-kunga ko'payib borayotgani, albatta, quvonarli hol.

Chunki, insonlarning uzog'ini yaqin, og'irini yengil qilayotgan avtomobil fan-texnika taraqqiyotining bemisl yutug'i hisoblanadi. Bu masalaning bir tomoni.

Ikkinchi tomondan, xuddi shu gullab-yashnayotgan fan-texnika, xususan, avtotransport odamlar umriga zomin bo'layotgani-chi?! Ayniqsa, yosh bolalarni, o'smirlarni hayotdan yulib ketayotgani-chi?! Xo'sh, bu kabi sodir bo'layotgan transport fojialarining bosh aybdori kim? Insonmi yoki uning aql-zakovatidan bunyod bo'layotgan o'sha jonsiz temirmi?!

Yo'q, albatta. Kishilarning yo'l harakati qoidalarini bilmasliklari yoki bilib turib, unga amal qilmasliklari o'z hayotlarini xavf ostida qoldirmoqda.

Ayniqsa, shuni alohida ta'kidlash joizki, bolalarning yo'l harakati qoidalarini yaxshi bilmasliklari yoki bilsalar-da, bolalikka borib, ularga amal qilmasliklari, ota-onalarning bu masalaga jiddiy yondashmasliklari, ba'zi haydovchilarning yo'l harakati qoidalarini buzishlari oqibatida, ko'plab baxtsiz hodisalar sodir bo'lmoqda.

Xalqimizda «Ustoz otangdek ulug'» degan naql bor. Zero, ustoz ayrim hollarda bolalar dunyoqarashi, ong-u shuuriga ota-onalardan ham ko'proq ta'sir ko'rsata oladi. Shunday ekan, bugungi yosh avlodni yurtimizning fidoyi insonlari qilib tarbiyalashda ustozlarning xizmati cheksizdir. Qalbimiz mehvari bo'lmish bolalarni ko'z qorachig'idek asrash, ularning salomatligini avaylash barchamizning sharaflari va mas'uliyatli burchimizdir.

Bolalar o'rtasida yuz berayotgan yo'l transport hodisalarining oldini olish uchun, yo'l harakati qoidalarini darolarini muntazam olib borish zarur. Bolalarning

nazariya va amaliyot uyg'unligiga erishishida harakatlanish xavfsizligiga oid musobaqa, uchrashuvlar va boshqa tadbirlarni tashkil etish lozim. Albatta, bunda ustoz-murabbiylarning kasbiy mahorati, tashkilotchilik qobiliyati muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda «Yo'l harakati qoidalari»ni boshlang'ich sinf o'quvchilari, bog'cha tarbiyalanuvchilariga eng sodda elementlardan boshlab o'rgata borishimiz kerak.

Zero, bu darslar mazmun-mohiyati jihatidan barcha fanlar qatori muhim sanaladi. O'quvchi matematika, fizika, adabiyot, chet tili kabi fanlar bilan hamohanglikda «Yo'l harakati qoidalari»ni ham puxta o'zlashtirib olsa, yo'l transportining ko'ngilsiz hodisalarini chetlab o'tish imkoniga ega bo'ladi.

HARAKAT XAVFSIZLIGI XONASI

O'quvchilarga yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini o'rgatishda ko'rgazmali qurollardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda, har bir maktabda imkon qadar ko'rgazmali qurollar bilan jihozlangan alohida xona ajratish kerak. Yoki qo'shimcha ravishda boshlang'ich sinf xonalarini yo'l harakati qoidalariga oid ko'rgazmali qurollar bilan jihozlash mumkin.

Harakat xavfsizligi xonasini jihozlashda maktab jamoasi bevosita faol ishtirok etishi darkor. Bunda maktabning harakat xavfsizligi yo'riqchisi yetakchi shaxs hisoblanadi. Xonani jihozlash ishlariga otaliq tashkilotlar, ota-onalar, Davlat yo'l harakati xavfsizligi xizmati xodimlari, yosh nazoratchilarni ham jalb qilish maqsadga muvofiqdir.

Harakat xavfsizligi xonasiga o'rnatiladigan jihozlar hamda ularning tashqi ko'rinishi, estetik talablarga javob berishi, mashg'ulotlarni, shuningdek, sinfdan tashqari tadbirlarni o'tkazishga ham dastak bo'lishi lozim. Yo'l harakati qoidalarini o'rganish uchun mo'ljallangan xonani «Svetofofor xonasi» deb atash mumkin. Xo'sh, «Svetofofor xonasi» qanday bo'lishi kerak? Eng avvalo, xona eshigiga «Svetofofor xonasi» degan yozuv va svetofofor suratini ilib qo'yish kerak. Shundan so'ng

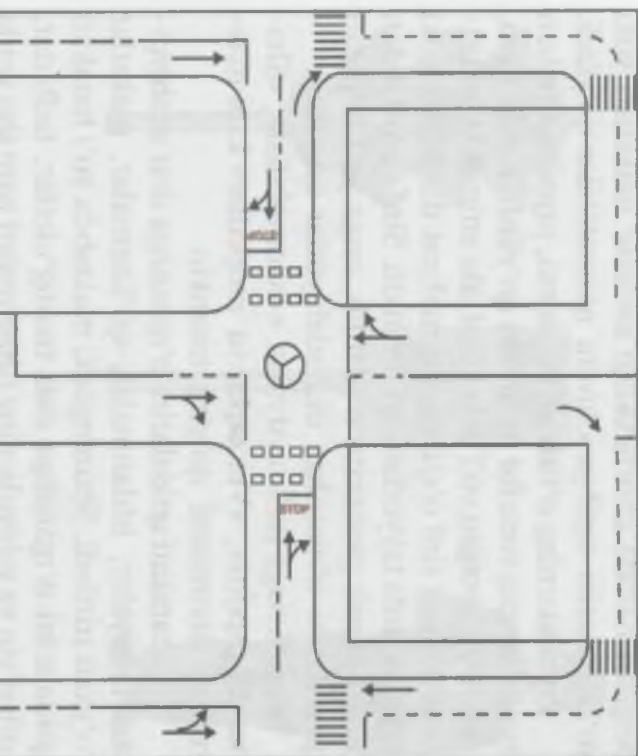
xonani jihozlashga kirishiladi. Xonani qorong'i qilish uchun derazalarga qora parda tutiladi.

Agar xona devoriga doska osilgan bo'lsa, unda doska tepasiga yo'l tasviri tushirilgan rasm ilinadi. Doskaning bir chetiga quticha o'rnatilib, unga yo'l belgilari, yo'l harakati qoidalarini chizishda foydalanish uchun rangli bo'rlar solib qo'yiladi.

Boshqa fanlardan mashg'ulotlar o'tkazishda noqulayliklar yuzaga kelmasligi uchun, o'qituvchi stoli ustki qismi ko'tarilib, ochiladigan va yana o'z holiga keltiriladigan qilib yasaladi. Stol qopqog'ining pastki tomoniga yo'l, chorrahalar, maktab atrofi aks etgan maket, yo'l belgilari, svetofor maketlari o'rnatilib, o'quvchilarga ko'cha va yo'llarda yurish qoidalarini, maktabga olib keluvchi eng xavfsiz yo'llar ko'rsatib qo'yilgan plakatlar bo'lishi lozim. Mashg'ulot tugaganidan keyin stolning ustki qismi yopilib, stol asli holiga keltiriladi, bunda namunalar stol qopqog'ining ichki tomoniga o'tadi.

Bunday stolni maktab yoxud otaliq tashkilot tayyorlashi mumkin. Stol tortmalari yoki sinfdagi shkaf tokchalarining birida transport harakatini tartibga solish vositalari, yo'l harakatini tartibga soluvchi, shuningdek, piyodalarning maketlari saqlanadi, agar maket magnitlangan yoki elektrlashtirilgan bo'lsa, o'quvchilarda o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish yanada ko'proq bo'ladi.

O'quvchilarning yo'l harakati qoidalarini va yo'l belgilari haqidagi o'zlashtirgan bilimlarini amaliy jihatdan mustahkamlashni maktabdagi yo'l harakati qoidalarini o'rgatish uchun maxsus jihozlangan avtomaydonchada o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Maydonchani chiziqli belgilari oq yoki sariq bo'yoq bilan bir tekisda chiziladi (1-rasm). Shuningdek, maydonchaga yo'l

belgilari hamda chorrahadagi svetofor maketlari yoki yo'l harakatini tartibga soluvchi nazoratchilar qo'yiladi.

Piyodalarning o'tish joylariga esa, piyodalar uchun mo'ljallangan svetofor maketlari qo'yilishi kerak. Zero, tavsiya etilayotgan yo'l belgilarini aks ettiruvchi maketlarni yuqori sinf o'quvchilari mehnat darslarida yoki to'garaklarda tayyorlashlari mumkin. Sinf devorlaridan biriga oynali peshtaxta o'rnatilib, unga yo'l harakati qoidalarini o'rgatishga oid adabiyotlar qo'yiladi.

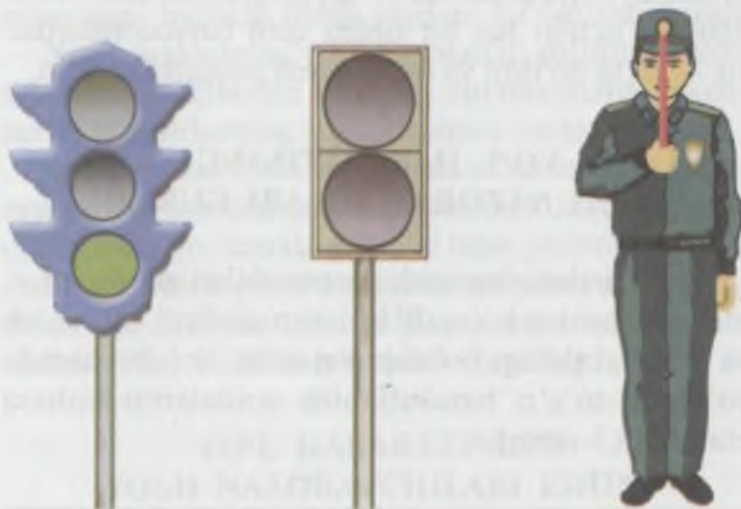
Peshtaxtaga turli tavsiyalar, «Avtomobillar», «Shahar transporti», «Velosiped va mopedlar» kabi mavzudagi albomlarni qo'yish mumkin.

Yo'l harakati qoidalarini o'rganishga doir adabiyotlar, tavsiyalar, ishlanmalar, qo'llanmalar, plakatlarni ro'yxati tuziladi. Shuningdek, maktabda yo'l harakati qoidalarini o'rgatishga doir mashg'ulotlar, tadbirlar, turli o'yin va suhbatlarning ishlanmalari ham shu yerda saqlanadi.

Mavzuga doir barcha kinofilm va diafilmlarning ro'yxati maxsus bir joyga osiladi, ularning qisqacha mazmuni esa daftarga yozib qo'yiladi. Yana plakatlarni kartonga yelimlab, maxsus javonda saqlash tavsiya etiladi.

«Svetofor xonasi»da svetoforning kichiklashtirilgan maketlari to'plami bo'lishi kerak. To'plamda transport va piyodalar harakatini tartibga soluvchi svetoforning turlari mavjud bo'ladi: uch tizimli, chap tomonida qo'shimcha tizim bilan to'rt tizimli, piyodalar harakatini tartibga soluvchi svetoforlar.

Yuqori va pastki qismlari cho'ziq doira shaklida bo'lgan, to'g'ri to'rtburchakli svetoforning yuqori qismi qizil rangda, pastki qismi esa yashil rangda bo'ladi (2-rasm).

2-rasm.

Bundan tashqari, transport va piyodalarning yurishiga ruxsat beruvchi, yo'lda ehtiyot bo'lishga chaqiruvchi, miltillovchi sariq chiroqli svetoforming maketi ham bo'lsa, ayni muddao.

QIZIL BAYROQCHALAR

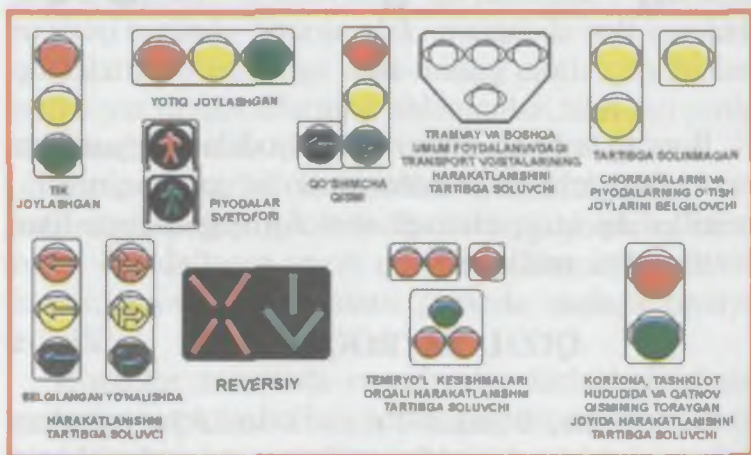
Ko'pincha, bolalar o'rtasida sodir bo'layotgan baxtsiz hodisalarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan qizil bayroqchalar haqida unutib qo'yamiz. Bolalar guruhini yo'ldan o'tkazayotgan vaqtda, qizil bayroqchalar yordamida transport harakati to'xtatiladi.

Bolalar guruhini old va orqa tomondan kuzatib boruvchilar, guruhning chap tomonidan yurib, qizil bayroqchalarni ko'tarib borishlari kerak. Bolalar guru-

hi bunday bayroqchalarsiz yo'lga chiqishi mumkin emas. Shuning uchun har bir sinfda qizil bayroqchalardan 10 — 20 ta bo'lishi va qulay joyda saqlanishi lozim.

YO'L HARAKATINING YOSH NAZORATCHILARI GURUHI

Yo'l harakatining yosh nazoratchilari guruhi bu — o'quvchilarning ko'ngilli birlashmasidir. Ular kichik va o'rta yoshdagi bolalar o'rtasida, ko'cha hamda yo'llarda to'g'ri harakatlanish qoidalarini tashviq etadilar (3-rasm).

3-rasm.

Yo'l harakati yosh nazoratchilari guruhi a'zolarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

— ko'cha va yo'llarda xavfsiz yurish qoidalarini keng targ'ibot qilish va bolalar o'rtasida bu ishni tashkil etish bo'yicha yetarli malakaga ega bo'lish;

— yo'l transport hodisasi natijasida shikastlangan odamlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatishni bilish.

Yo'l harakatining yosh nazoratchi guruhlarini maktablarda, maktabdan tashqari muassasalarda, bolalar va o'smirlarning turarjoylarida tashkil etiladi.

Umumta'lim maktablari, maktabdan tashqari muassasalarning ma'muriyati, yo'l harakati xavfsizligi xodimlarining yordamida guruhlar bilan ishlovchi jamoat tashkilotchisini (ular avtohavaskor jamiyati xodimlaridan, o'qituvchi, tarbiyachi, maxsus o'quv kurslari murabbiylari bo'lishi mumkin— tayinlaydi.

YO'L HARAKATINING YOSH NAZORATCHILARI ISHINI TASHKIL QILISH VA UNING TARKIBI

Yo'l harakatining yosh nazoratchilari guruhiga o'n yoshdan katta bo'lgan o'quvchilar a'zo bo'lishlari mumkin. Guruh a'zolarining soni 10 kishidan tarkib topgan bo'lib, o'z navbatida bo'linmalarga bo'linishi mumkin. O'quvchilar soni kam bo'lgan maktablarda istisno tariqasida guruhdagi a'zolar soni 10 kishidan kam bo'lishiga ruxsat beriladi.

Guruh a'zolariga qabul qilish maktab yig'ilishida og'zaki o'tkaziladi. Yangi qabul qilingan yo'l harakatining yosh nazoratchilari bilan harakat xavfsizligi xodimlari va maktabning jamoatchi yo'riqchilari mashg'ulot o'tkazadilar.

Guruhning kundalik ishiga sardor rahbarlik qiladi. U guruhning umumiy majlisida saylanadi. Shuningdek, guruhning majlisida sardor yordamchisi ham saylanadi. Guruh o'z ishini maktab harakat xavfsizligini saqlash yo'riqchisi rahbarligida olib boradi.

Yosh nazoratchining kiyimi va nishon belgilari quyidagilardan iborat: yo'l harakati qoidolari bo'yicha tayyorgarlikdan o'tgan va imtihon topshirgan yo'l harakati yosh nazoratchisiga tantanali ravishda «Yo'l harakatining yosh nazoratchisi» ko'krak nishoni, guvohnoma va bilakka bog'lanadigan bog'ich topshiriladi. Ularda svetoforning uch chirog'i tushirilgan tasvir bo'ladi.

Guvohnoma $9 \times 6 \text{ sm}^2$ li bo'lib, uning birinchi tomoniga yo'l harakati yosh nazoratchisining ismi, familiyasi, maktab raqami, o'lka, viloyat, shahar nomi yoziladi. Ikkinchi tomoniga yo'l harakati yosh nazoratchisining vazifasi hamda huquqlari belgilab qo'yilgan bo'ladi.

Bilakka bog'lanadigan bog'ich qizil rangli, balandligi 80 mm bo'lib, svetoforning uch chirog'i tasviri tikka holda tushirilgan bo'ladi. Guruh ishida faol qatnashayotgan yo'l harakati yosh nazoratchilari uchun maxsus kiyim beriladi. Bu kiyim pogonchalar va chap ko'krak tarafda yopiq cho'ntakli havorang kurtka, havorang shim va och rangli ko'ylak, oq rangli kamar, kiyim gazmolidan pilotka bo'ladi. Chap yengda havorang yoqa tikilgan bo'lib, unga svetofordagi uch chiroqning tasviri tushiriladi. Pilotka esa oq hoshiyali doira shaklida bo'lib, qizil signalli maktab tayoqchasi ramzini bildiradi.

Tantanalarda kiyiladigan kiyim quyidagicha bo'ladi: pilotka oq beretka bilan almashtiriladi, qo'sh zarbof shnur va oq rangli qo'lqoplar qo'shimcha qilinadi.

Navbatchilik paytlarida avtoshaharchada, bolalar guruhini boshlab yurishda, maktab kiyimi ustidan sariq rangdagi yengsiz yopqich kiyiladi, sariq bilakbandlar taqiladi, sariq pilotka kiyiladi. Harakatni tash-

kil qilishda faqat maktab tayoqchasidan foydalanish zarur.

Yo'l harakati yosh nazoratchilari guruhi rahbarlari farqiy belgilarga ega bo'lib, bunda guruh sardori — bitta katta zarhal yulduzcha, sardor yordamchisi ikkita kichik zarhal yulduzcha taqadi.

Yulduzchalar yo'l harakatining yosh nazoratchisi kiyimining chap bilagiga — yoqa tepasiga yoki guruhga qabul qilingan, ammo hali kiyim berilmagan nazoratchining bilakka bog'lanadigan bog'ichiga qadaladi.

BOLALARGA YO'L HARAKATI QOIDALARINI O'RGATISHDA OTA-ONALARNING VAZIFALARI

Oila farzandlarning jismonan sog'lom, ma'nan kamol topishida muhim ahamiyatga molik dargoh sanaladi. Bola uchun oila ilk vatan, ijtimoiy hayotning birinchi pog'onasidir. Shuning barobarida bolalarning xavfsizligi uchun kurashish ota-ona uchun ham farz, ham qarz. Zero, ko'cha va yo'llarda to'g'ri yurish ko'nikmalarini hosil qilish, yo'l harakati qoidalariga bo'ysunishni o'rgatish, ota-onalarning eng muhim vazifalaridan biridir.

Bolalar qishki, bahorgi, yozgi ta'til kunlarida ota-onalarning e'tiboridan chetda qolmasliklari darkor. Ayniqsa, maktabgacha tarbiya yoshdagi va boshlang'ich sinf o'quvchilariga katta e'tibor qaratish lozim, chunki yosh bo'lganliklari tufayli, ular yo'l harakati qoidalarini yaxshi anglab yetmaydilar. Bolalarning darsdan bo'sh vaqtlarida yoki ta'til kunlari ota-onalar ularga zarur sharoitlarni yaratib berishlari lozim. Bolalarning katta ko'chalardan yolg'iz o'tishlariga yo'l qo'y-

maslik kerak. Transport serqatnov bo'lgan yo'llarda, 14 yoshga to'lmagan bolalarning velosiped va moped minishlariga ruxsat bermaslik, shikastlanishlarning oldini olishda muhim garov hisoblanadi. Bolalarni yo'llarda sodir bo'ladigan xavf-xatarning oldini olish omillaridan yana biri, bolalarga yo'l harakati qoidalarini o'rgatish va ularning yo'llarda beboshlik qilishlari qanday mudhish oqibatlariga olib kelishini tushuntirishdir. Bolalarning yo'llarda samokat uchishi, futbol, voleybol va turli xil o'yinlar o'ynashiga yo'l qo'ymaslik kerak.

Bolalar maktabdan uyga qatnayotganlarida va ta'til kunlari imkon qadar ota-onalarning nazorati ostida bo'lishlari maqsadga muvofiq.

Maktab direktori, maktabning muallimlar jamoasi o'quvchilarning ota-onalari bilan bolalarni yo'l harakati qoidalariga o'rgatish yuzasidan hamkorlikda ish olib borishlari lozim.

Maktablarda tashkil etiladigan ota-onalar yig'ilishlarida bolalar xavfsizligini ta'minlash masalasini targ'ib etish katta ahamiyatga ega. Ota-onalar uchun maxsus uyushtirilgan ma'ruzalar, kinofilmlar yo'l harakati xavfsizligi hamda sog'liqni saqlash xodimlari, transport haydovchilari ishtirokida o'tkazilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Yana ota-onalar bilan bolalar sog'lig'ini saqlash, ularda ko'cha va yo'llarda to'g'ri yurish ko'nikmalarini shakllantirishga doir suhbatlar olib borish mumkin. Masalan:

1. Bolalarga yo'l harakati qoidalarini o'rgatishda ota-onalarning vazifalari.

2. Yo'l harakati qoidalari bo'yicha o'quvchilarga qo'yiladigan talablar.

3. Bolalarning transportdan shikastlanishining oldini olishda ota-onalarning vazifalari.

4. Ota-onalar bolalar bilan birga yurganlarida ular-
ga yo'l harakati qoidalarini muntazam o'rgatib borish-
lari.

5. Ko'cha va yo'llarda bolalar harakatini nazorat
qilish, zarur bo'lganda ularga yordam berish.

6. Velosiped va velosipedchilar haqida.

7. Kattalarning ko'cha va yo'llardagi tartibsizliklari-
ning bolalarga salbiy ta'siri.

Bolalar sog'lig'ini saqlashda faqat ota-onalar uchun
o'tkaziladigan ma'ruza va suhbatlar bilan chegaralanib
qolmasdan, boshqa bir qator tadbirlar ham o'tkazish
mumkin. Buning uchun otaliq tashkilotlar, shirkat
xodimlari, YHX, transport xodimlari birgalikda yosh
nazoratchilar, yuqori sinf o'quvchilari yordamida quyi-
dagilarni amalga oshirishlari zarur:

— maktab atrofidagi hududda bolalarning maktab-
ga kelish va maktabdan qaytish vaqtida navbatchilik qilish;

— ota-onalar, avtomobil havaskorlari jamiyati yor-
damida, yuqori sinf o'quvchilari uchun velosiped
haydovchilar kursini tashkil etish va kursni bitirgan-
larga guvohnoma berish;

— farzandlari birinchi sinfga boradigan ota-
onalarning tuman va shahar konferensiyalarini o'tka-
zish;

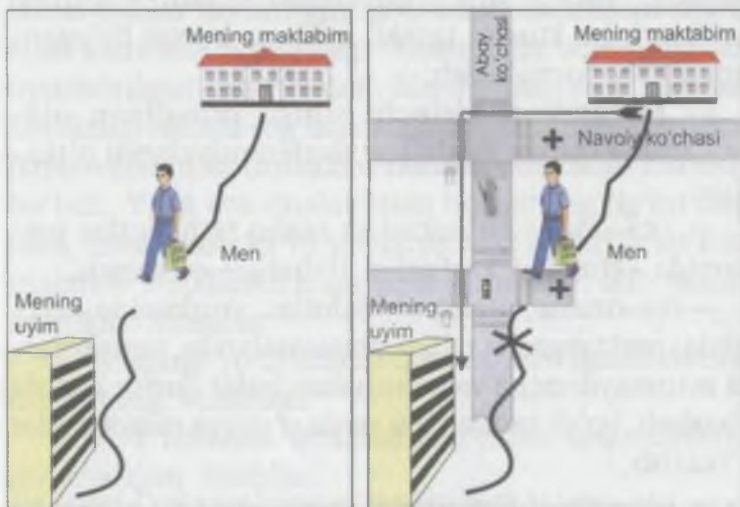
— ota-onalar qo'mitasi va otaliq tashkilotlar yor-
damida «Harakat xavfsizligi haftaligi» o'tkazish;

— ota-onalar, otaliq tashkilotlar yordamida mak-
tabda, maktabgacha ta'lim muassasalarida, turarjoylar-
da avtomaydoncha va avtoshaharchalar qurish hamda
jihozlash, bo'sh vaqtlarda u yerda o'yin va musobaqalar
o'tkazish;

— ota-onalar majlisida o'quvchilarga yo'l harakati
qoidalarini o'rgatish masalalarini muhokama qilish.

Harakat xavfsizligi, xalq maorifi xodimlari tomonidan o'tkazilayotgan ibratli tadbirlardan biri — 1-sinfga o'qishga keluvchi o'quvchilarga alohida e'tibor berishdir. O'quv yili boshlanishida 1-sinf o'quvchilari maktabdan uyga va uydin maktabga olib boruvchi xavfsiz yo'l chizmasi chizilgan, ammo to'ldirilgan qog'oz beriladi. O'quvchi esa ota-onasi va o'qituvchisi nazoratida uni to'ldiradi, qaysi yo'ldan borganda va qaytganida xatarsiz bo'lishini o'ylaydi. To'ldirilgan qog'oz sinfda muhokama qilinadi (4-rasm).

Respublikamizning ko'pgina maktablarida yo'l harakati xavfsizligi, maorif, sog'liqni saqlash xodimlari, farzandlari 1-sinfga boradigan oilalarga borib, ota-onalar bilan bolalarning maktabga xavfsiz borib-kelishi, bolalar xavfsizligi uchun ota-onalarning javobgarligi haqida suhbat o'tkazishi an'anaga aylanib qolgan. Ayrim viloyatlarda esa bunday oilalarga chiroyli bezak berilgan, taxminan quyidagi mazmunga ega murojaatnomalar yuboriladi.

4-rasm.

HURMATLI OTA-ONALAR!

Sizning farzandingiz bu yil ilk bor maktabga boradi. Yo'llarda baxtsiz hodisalar sodir bo'lmasligi uchun, uydin maktabga olib boruvchi eng xatarsiz yo'lni tanlashda farzandingizga ko'maklashing va uni doimo ana shu yo'ldan yurishiga e'tibor bering.

Siz farzandingizga yo'l harakati qoidalarini muntazam o'rgatib boring, bolalarning bu qoidalarga amal qilishi, ularning hayoti va sihat-salomatligining garovi ekanligini tushuntiring.

Aziz ota-onalar! Farzandlaringizdan yo'l harakati qoidalariga rioya qilishni talab eting. Yo'llardan o'tish qoidalarini o'rgating.

Shuni unutmangki, bolalar hamisha kattalarga taqlid qilishadi, ulardan o'mak olishadi. Siz o'zingiz bu ishda yoshlar uchun munosib namuna bo'ling!

YO'L HARAKATI QOIDALARI — YO'L QONUNI

Yo'l harakati qoidalariga amal qilmaslik ko'pincha transport vositalari va piyodalarning harakatini izdan chiqaradi. Ko'z oldingizga keltiring-a, agar yo'l harakati qoidalari bo'lmasa yoki haydovchi va piyodalar bu qoidalarga amal qilmasalar, qanday hodisalar ro'y berishi mumkin?

Yo'l harakati qoidalariga amal qilmaslik oqibatida avtomobil va avtobuslar, tramvay va trolleybuslarning harakatlanish jadvali buziladi, yo'lovchilar, yuklar manzilga kechikib boradi. Buning oldini olish uchun har bir haydovchi va piyoda o'zini hushyor va ehtiyotkor tutishi kerak. U harakat qoidalarini yaxshi bilishi va ularga rioya qilishi lozim.

Yo'l harakati qoidalariga binoan shaharlarda, aholi yashaydigan joylarda va yo'llarda faqat o'ng tomonlama harakat qabul qilingan. Yo'l harakatini tartibga solish, transport haydovchilar, piyodalar va yo'lovchilarning harakat qoidalariga qanday amal qilayotganliklarini kuzatish vazifasi yo'l harakati xavfsizligi xodimlari zimmasiga yuklatilgan.

Yo'l harakati qoidalari piyoda va transport haydovchilarining mavjud sharoitga nisbatan o'zaro ehtiyo-tkor, ziyrak bo'lishini taqozo etadi.

Yo'l harakati qoidalarini o'rganayotgan vaqtimizda ayrim tushunchalarga e'tiborni qaratishimiz lozim.

Yo'l — transport vositalari qatnovi uchun qurilgan yoki moslashtirilgan yer mintaqasi yoxud sun'iy in-shoot yuzasi. Yo'l o'z ichiga avtomobil yo'llarini, shahar va qishloqlardagi aholi yashash joylarining ko'-chalar va yo'lkalarini hamda shahar elektr transporti yo'llarini oladi.

Ajratuvchi bo'lak — yo'lning yonma-yon joylash-gan qatnov qismlarini ajratuvchi, relssiz transport vositalari va piyodalarning harakatlanishi yoki to'x-tashi uchun mo'ljallanmagan alohida qismi. Ajratuvchi bo'lak yotiq chiziq, yo'l sathidan baland qurilma, ko'kalamzorlashtirilgan joylar ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Arava — otga qo'shib tortiladigan yoki insonning mushak kuchi bilan tortib harakatga keltiradigan va yuk tashishga mo'ljallangan qurilma.

Asosiy yo'l — tuproqli yo'lga nisbatan qattiq qopla-mali kesishayotgan yoki tutashgan yo'lga nisbatan 2.1, 2.3,1 — 2.3,3 yoki 5.1 belgilari o'rnatilgan yo'l yoxud yondosh hududdan chiqadigan yo'lga nisbatan har qanday yo'l. Ikkinchi darajali yo'lning bevosita chorra-

haga tutash qismining qoplamali bo'lishi uni asosiy yo'l bilan teng huquqli bo'lishiga asos bo'lmaydi.

Aholi yashaydigan joy — kirish va chiqish yo'llariga 5.22 — 5.25 belgilari o'rnatilgan hudud.

Belgilangan yo'nalishli transport vositasi — ma'lum harakat yo'nalishi va bekatlari bo'lgan, yo'lovchi tashish uchun mo'ljallangan umumiy foydalanish transport vositalari.

Velosiped — odam kuchi bilan harakatlantiradigan ikki yoki undan ortiq g'ildirakli transport vositasi.

Yetarli ko'rinmaslik — yomg'ir, qor yog'ishi, tuman tushishi va shunga o'xshash sharoitlarda, shuningdek, kunning g'ira-shira vaqtida yo'lning ko'rinishi 300 metrdan kam bo'lishi.

Piyoda — yo'lda transport vositasidan tashqarida bo'lgan va ish bilan band bo'lmagan shaxs.

Velosiped, moped, mototsikl va chana yetaklagan, bolalar hamda nogironlar aravachasini tortib ketayotgan, nogironlarning yurgichsiz aravasida harakatlanayotgan shaxslar ham piyodalar hisoblanadi.

Piyodalar o'tish joyi — yo'lning qatnov qismini piyodalar kesib o'tishi uchun mo'ljallangan, chiziqlar bilan ajratilgan qismi.

Piyodalar yo'lkasi — yo'lning piyodalar harakatlaniishi uchun mo'ljallangan va transport vositalari harakati taqiqlangan qismi.

Tartibga soluvchi — tegishli guvohnomasi va belgisi, maxsus kiyimi yoki taniqlik belgilari bo'lgan militsiya, harbiy avtonazorat xodimi, yo'ldan foydalanish idoralarining xizmatchisi.

Trotuar — yo'lning qatnov qismiga tutashgan, maxsus to'siqlar bilan ajratilgan, piyodalarning harakatlanishi uchun mo'ljallangan qismi.

Qatnov qismi — yoʻlning relesiz transport vositalari harakati uchun moʻljallangan qismi.

Chorraha — yoʻllarning oʻzaro bir shartda kesi-shadigan, tutashadigan va ayriladigan joyi.

Yoʻl harakati svetofor yoki tartibga soluvchining ishoralari orqali boshqarilayotgan chorraha tartibga solingan chorraha, deb hisoblanadi.

Svetoforni miltillovchi sariq ishorasida ishlayotgan yoki umuman ishlamayotgan, tartibga soluvchi boʻlmagan chorraha tartibga solinmagan chorraha, deb hisoblanadi.

SVETOFOR VA TARTIBGA SOLUVCHINING ISHORALARI

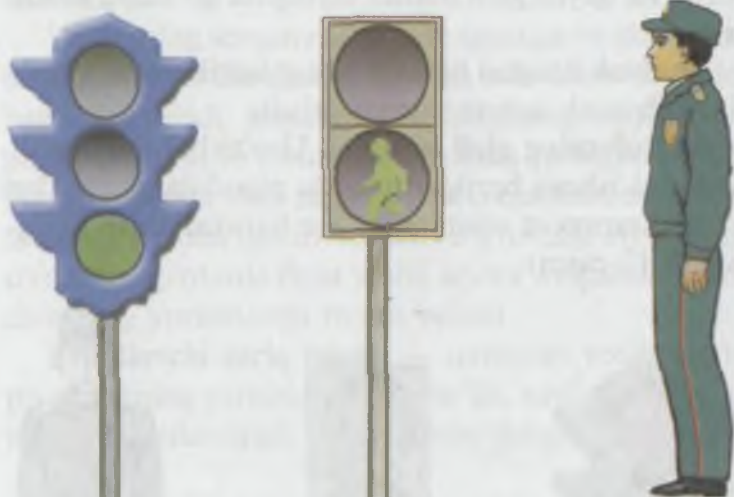
Piyodalar yoʻlni kesib oʻtayotganlarida qatnov tartibga solinadigan joylarda svetoforning hamda tartibga soluvchining ishoralariga amal qilishlari zarur.

Svetoforning yashil ishorasi. Bu harakat qilish uchun ruxsat berilganligini bildiradi. Shuning uchun bu ishora berilganda, piyodalar maxsus ajratilgan joylardan oʻtishlari kerak boʻladi (5-rasm).

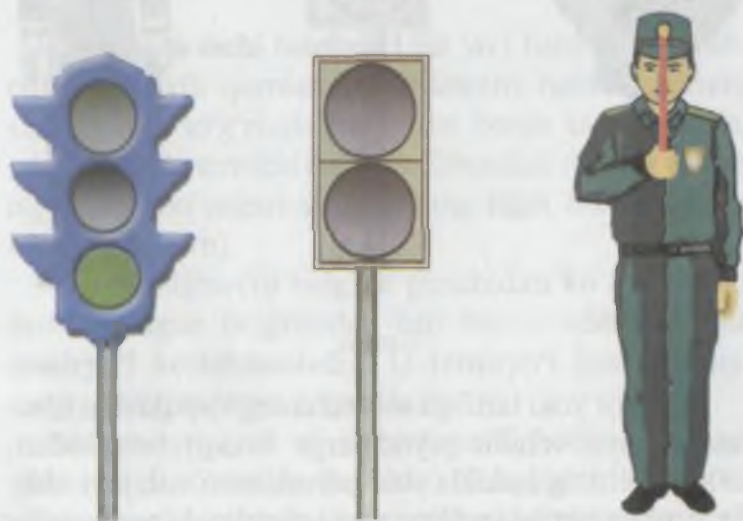
Tartibga soluvchi qoʻlini yon tomonga uzatsa yoki pastga tushirsa, uning oʻng va chap tomonida piyodalarga qatnov qismini kesib oʻtishga ruxsat etiladi.

Svetoforning sariq ishorasi. U navbatdagi ishorani berilishini kutib turish lozimligini anglatadi. Piyoda yoʻldan oʻtishni boshlagandan soʻng, sariq chiroq yonib qolsa, piyoda «Xavfsizlik orolchasida» yoki yoʻl oʻrtasidagi ajratuvchi chiziqliq ustida turishi va faqat yashil ishora yonganidan keyingina yoʻldan oʻtishni tugallashi kerak. Bordi-yu piyoda yoʻlning yarmidan oʻtib qolgan

bo'lsa, u yo'lni kesib o'tishni davom ettirishi kerak. Svetoforning sariq ishorasi yonganda yo'lni kesib o'tish aslo mumkin emas (6-rasm).

5-rasm.

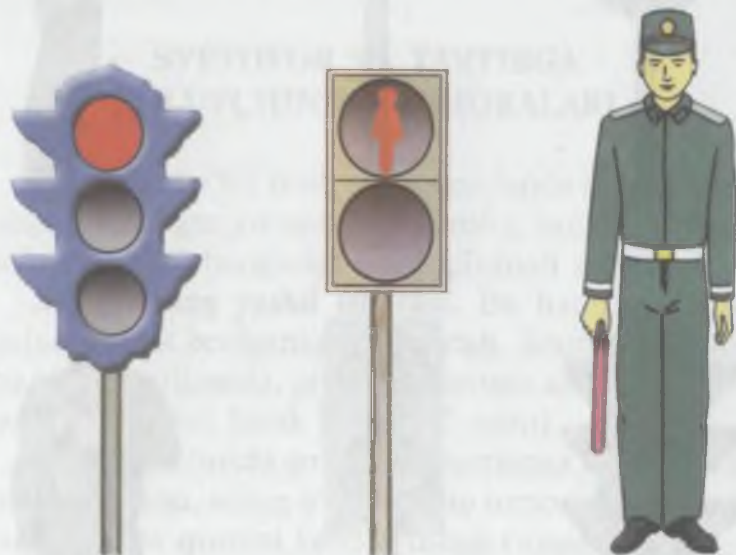
6-rasm.

Tartibga soluvchining qo'lini yuqoriga ko'targan holati svetoforming sariq ishorasiga mos keladi.

Ko'rishni yaxshilash uchun u qizil ishorali yoki yorug'lik qaytargich doirali tayoqcha qo'llashi mumkin.

Hushtak ishorasi harakat ishtirokchilarining e'tiborini jalb etish uchun xizmat qiladi.

Svetoforming qizil ishorasi. U o'tishni taqiqlaydi. Ana shu ishora berilgan paytda piyodalarga yo'ldan o'tish, transport vositalariga esa harakatlanish taqiqlanadi (7-rasm).

7-rasm.

Svetofo yoki tartibga soluvchining taqiqlovchi ishorasida haydovchilar piyodalarga xalaqit bermasdan, to'xtash chizig'i oldida yoki piyodalar o'tish joyi oldida, boshqa tartibga solingan yo'l qismlarida esa svetofo oldida to'xtashlari kerak.

Svetofor bilan tartibga solib turiladigan chorrahada harakatni tartibga soluvchi bo'lsa, u holda barcha harakat ishtirokchilari faqat uning ishoralariga amal qilishlari shart.

Yo'llarning serqatnov bo'lgan qismiga va chorralarga piyodalar harakatini tartibga soluvchi svetoforlar ham o'rnatiladi. Bunday svetoforlarning yuqorigi va pastki qismlari to'rtburchak shaklida yasalgan bo'lib, yuqori qismida qizil rangda, pastki qismida esa yashil rangdagi piyoda tasviri bo'ladi. Bu turdagi svetoforlar o'rnatilgan joylarda faqat yashil ishora yonganda, piyodalarning yurishlariga ruxsat etiladi.

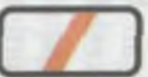
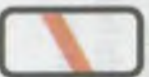
Miltillovchi sariq ishora — transport vositalari va piyodalarning yurishiga ishora bo'lib, xavf-xatar borligi haqida ogohlantiradi va ehtiyot bo'lishga undaydi.

YO'L BELGILARI

Ogohlantiruvchi belgilar. Ular yo'l harakati qatnashchilariga xavfli qismlarning joylashuvi hamda ularning xususiyatlari to'g'risida ma'lumot berish uchun qo'llaniladi. Ogohlantiruvchi belgilar uchburchak shaklda yasilib, oq rangga bo'yalgan va qizil rang bilan hoshiyalangan bo'ladi (8-rasm).

Ogohlantiruvchi belgilar guruhidan ko'zga darhol tashlanadigan belgilardan biri bu — «**Shlagbaumli temiryo'l kesishmasi**»dir. U temiryo'l kesishmasiga yaqin bo'lgan joyga o'rnatiladi.

Shlagbaum qizil va oq yo'l-yo'lli bo'lgan yog'och yoki metall to'sindan iboratdir. Shlagbaum lokomotiv yoki poyezd yaqinlashganda yo'ldagi harakatni to'xtatib turish uchun xizmat qiladi. Agar shlagbaum pastga

8-гасм.

tushirilib, qizil yoritgichlari yonib turgan bo'lsa, transport vositalari va piyodalarning temiryo'l kesishmasidan o'tishi taqiqlanadi. Harakatni poyezd o'tib ketib, shlagbaum ko'tarilganidan keyin boshlash mumkin.

Ogohlantiruvchi belgilar guruhida bevosita piyodalar va velosipedchilarning harakatiga taalluqli bo'lgan bir nechta belgi bor. Masalan, **«Piyodalar o'tish joyi»**. Bu belgi haydovchilarni piyodalar o'tish joyiga yaqinlashayotganligi haqida ogohlantiradi.

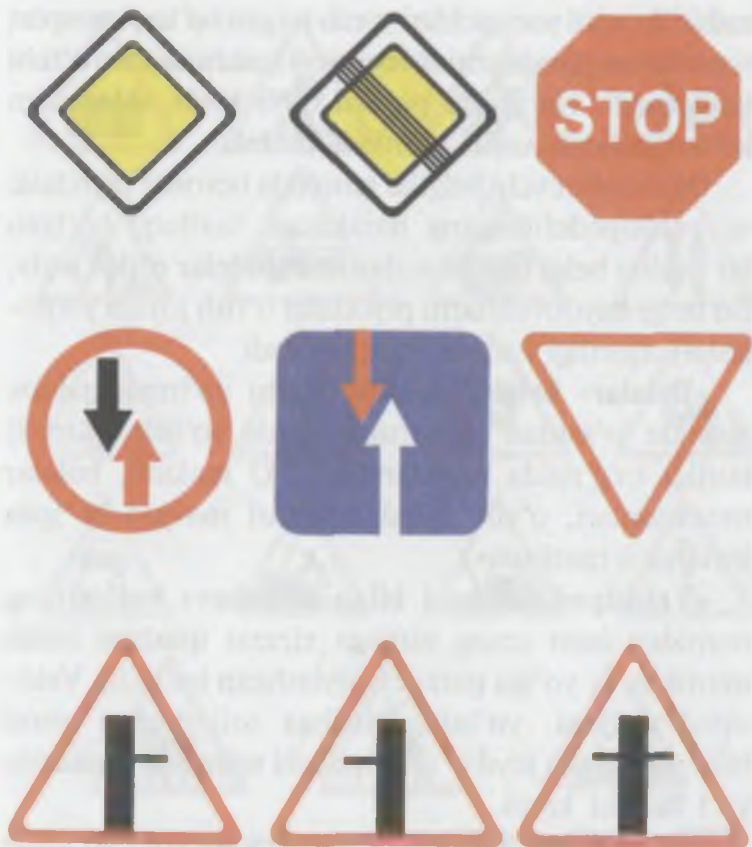
«Bolalar» belgisi haydovchilarni yo'lning qatnov qismida to'satdan bolalarning paydo bo'lish ehtimoli borligi to'g'risida ogohlantiradi. U maktab, bolalar muassasalari, o'yin maydonchalari mavjud bo'lgan joylarga o'rnatiladi.

«Velosiped yo'lkasi bilan kesishuv» belgisining nomidan ham uning nimaga xizmat qilishini bilish mumkin. U yo'lga parallel joylashgan bo'ladi. Velosiped yo'lkasi, yo'lning tartibga solinmagan qismi bilan kesishgan joyda, velosipedchi transport vositasiga yo'l berishi kerak.

Imtiyozli belgilar. Ular chorrahadan yoki yo'lning tor qismidan o'tish navbatini belgilash uchun qo'llaniladi (9-rasm).

Taqiqlovchi belgilar. Ular yo'l harakatiga ma'lum cheklashlar kiritish yoki ularni taqiqlash uchun qo'llaniladi.

Taqiqlovchi belgilar dumaloq shaklga ega bo'lib, ular oq yoki havorangga bo'yaladi va qizil rang bilan hoshiyalanadi. Bu belgilar ko'cha va yo'llarning bevosita harakatlanish joriy etilayotgan yoki taqiqlanayotgan hududlarning bosh qismiga o'rnatiladi (10-rasm).

9-rasm.

«Kirish taqiqlangan», «Harakatlanish taqiqlangan» yoki «Velosipedda harakatlanish taqiqlangan» belgilari oldida velosipedchi velosipeddan tushishi va yo'l-larda harakatlanish qoidalariga rioya qilgan holda, uni piyodalar uchun mo'ljallangan yo'lakchadan olib yurishi kerak.

Buyuruvchi belgilar. Ular transport vositalariga ko'rsatilgan yo'nalishda yoki ma'lum yo'nalishlarda

10-rasm.

harakatlanishlari lozimligini buyuradi. Buyuruvchi belgilar dumaloq shaklda, havorang bo'ladi. Yo'llarning «**Velosiped yo'lkasi**» va «**Piyodalar yo'lkasi**» belgisi o'rnatilgan qismiga transport vositalarining kirishi qat'iy taqiqlanadi (11-rasm).

11-rasm.

Axborot-ishora belgilari. Ular harakat qatnashchilariga yo'ldagi harakat tartibi xususiyatlari hamda aholi yashaydigan joylar va manzillarning joylashuvi haqida ma'lumot berish uchun qo'llaniladi (12-rasm).

12-rasm.

Bu belgilarning rangiga e'tibor berish kerak. Yashil rang avtomagistrallardan harakat qilinayotganligini bildiradi. Havorang esa harakat aholi yashaydigan joylardan tashqarida bo'layotganligidan dalolat beradi. Oq rang belgida ko'rsatilgan manzilning aholi yashaydigan joyda joylashganligini eslatib o'tadi. Yo'lning tuzatilayotgan qismini aylanib o'tish kerakligini ko'rsatuvchi belgilar uchun esa sariq rang tanlangan.

Servis belgilari. Ular haydovchi, yo'lovchi va transport vositalariga xizmat ko'rsatish joylari haqida ma'lumot berish uchun qo'llaniladi. Masalan: «Boshlang'ich tibbiy yordam ko'rsatish joyi», «Dam olish joyi», «YHXX maskani» belgilar shu joylarga yaqinroq o'rnatiladi (13-rasm).

Qo'shimcha axborot belgilari. Tablichkalar qaysi belgilarga taalluqli bo'lsa, o'sha belgilarni oydinlashtiradi, cheklaydi, ularning ta'sirini kuchaytiradi yoki obyektlargacha boriladigan yo'nalishni bilib olishga yordam beradi (14-rasm).

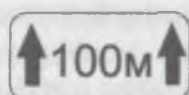
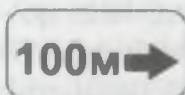
Yuqorida qayd etilgan signal va belgilar asosida transportdan foydalanish qoidalariga amal qilish yo'lovchilarning burchidir.

Tramvay, trolleybus yoki avtobuslarning kelishini kutayotgan yo'lovchilar kutish maydonchasida, bordi-yu bunday maydoncha bo'lmasa, yo'lkada yoki yo'lning chetida turishlari kerak. Tramvay, trolleybus va avtobuslarga ular to'liq to'xtagandan so'ng chiqish lozim.

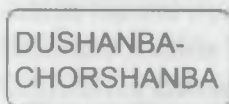
Tramvay, trolleybus yoki avtobuslarning old eshigidan yetti yoshga to'lmagan bolasi bilan turgan kishilar, nogironlar, keksa yo'lovchilar va 10 yoshgacha bo'lgan bolalar kirish huquqiga egadirlar.

13-rasm.

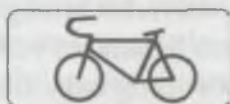
Ta'sir oralig'i

Hafta
kunlari

Yurgizgichni
(dvigatelni)
ishlatmasdan to'xtab
turish joyi

Transport
vositasining
turi

14-rasm.

Transportdan tushgandan so'ng yo'lni to'sib turgan tramvay, trolleybus, avtobus, yengil avtomobil va yuk mashinalar yoki boshqa to'siqlarni aylanib o'tishda ehtiyot bo'lish kerak. Agar tramvay, avtobus yoki trolleybusdan tushgach, yo'lning narigi tarafiga o'tish lozim bo'lsa, transport yurganidan so'ng, piyodalar harakat xavfi yo'qligiga ishonch hosil qilishlari va piyodalar o'tish joyidan yo'lni kesib o'tishlari maqsadga muvofiqdir. Agar transport ko'p vaqt to'xtab tura-digan bo'lsa, u holda piyodalar transportning oldi yoki orqa tomoniga 100 metrcha masofaga yurib, piyo-dalar o'tish joyi, agar u bo'lmasa, yo'lning har ikki tomoni yaqqol ko'zga tashlanadigan qismidangina o'tishlari kerak. Yengil avtomobillardan faqat yo'lka yoki yo'lning chetida turish mumkin.

Ba'zi hollarda odamlarni yuk avtomobillarida ham tashishga to'g'ri keladi.

Yuk avtomobilining yukxonasida odam tashish «C» toifasidagi transport vositalarini boshqarish huquqiga

ega bo'lgan, odamlar soni kabinadagilarni ham qo'shib hisoblaganda 8 nafardan ortiq bo'lganda esa «C» va «D» toifasidagi transport vositalarini boshqarish huquqiga ega bo'lgan va shu toifadagi transport vositalaridan birini 3 yildan ortiq boshqargan haydovchilar tomonidan amalga oshirilishi zarur. Odam tashish uchun mo'ljallangan yuk avtomobilining yuk xonasi, mashina bortining balandligidan 30 santimetr pastda joylashgan o'rindiqlar bilan jihozlanishi, ikki yon va orqa bortidagi o'rindiqlar bortga mahkamlangan bo'lishi kerak.

Tashiladigan odamlar soni jihozlangan o'rindiqlar sonidan oshmasligi lozim.

Ko'pchilik maktab o'quvchilari velosiped minadilar. Velosiped yakka holda foydalaniladigan transport turlaridan biri hisoblanadi va shuning uchun ham ular velosipedda yurish qoida hamda talablarini bilishlari kerak. Qoidani buzish baxtsiz hodisalarga olib keladi.

Velosipedni 14 yoshga to'lgan, mopedni esa 16 yoshga to'lgan shaxslar boshqarishiga ruxsat etiladi.

Velosiped tovush (signal) bergich moslamasi bilan jihozlangan bo'lishi zarur. Qorong'ida va ko'rinish yetarli bo'lmagan sharoitlarda velosipedni belgilash uchun old tomoniga oq rangli, orqa tomoniga qizil rangli, yon tomonlariga esa zarg'aldoq yoki qizil rangli nur qaytargichlar o'rnatilishi kerak.

Velosiped va moped haydovchilariga quyidagilar taqiqlanadi:

- rulni bir qo'lda ushlab harakatlanish;
- yo'lovchi tashish;
- gabaritdan bo'yiga va eniga 0,5 metrdan ortiq chiqib turgan yoki boshqarishga xalaqit beradigan yuklarni tashish;

— velosiped yo'lkasi bo'lgani holda, yo'lning serqatnov qismida harakatlanish;

— tramvaylar harakatlanadigan yo'llarda tegishli yo'nalishda, bo'lagi bittadan ko'p bo'lgan yo'llarda chappa burilish yoki qayrilib olish.

Chorrahadan tashqaridagi harakat tartibga solinmaydigan joyda, velosiped yo'lkasida borayotgan velosiped va moped haydovchilari, yo'lka bilan kesishgan yo'llarda harakatlanayotgan transport vositalariga yo'l berishlari kerak.

TRANSPORT VOSITASIDAN SHIKASTLANGANLARGA BIRINCHI YORDAM BERISH

Yo'lda biron-bir ko'ngilsiz voqea sodir bo'lganda jabrlanuvchiga tez va sifatli tibbiy yordam ko'rsatish bemor hayotini saqlab qolishda katta ahamiyatga ega. Shikastlanish sodir bo'lganda, tibbiy yordam ko'rsatish vaqti qancha qisqa bo'lsa, bemorning ahvoli shunchalik tez yaxshilanadi va natijasi muvaffaqiyatli bo'ladi. Shuning uchun baxtsiz hodisa ro'y berganida har bir haydovchi zudlik bilan shikastlangan kishiga tibbiy yordam uyushtirishi, vaqtni o'tkazmasdan bemorga yordam berishi zarur. Agar bemorning qon tomirlari jarohatlangan bo'lib, yordam ko'rsatish cho'zilib ketsa, bemorning nobud bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Yo'lda transportdan shikastlanish texnika xavfsizligi va yo'l harakati qoidasini buzish tufayli sodir bo'ladi. Shikastlanishning qanchalik og'ir yoki yengil bo'lishi yo'l harakati qoidasining buzilishiga va mashinaning tezligiga bog'liq. Manbalarda yozilishicha, soatiga 50 kilometr tezlikda kelayotgan mashina to'siqqa urilsa,

kabinadagilar 10 metr yuqoridan yiqilgandagidek shikastlanadilar.

Umuman, avtomobildan shikastlanish og'ir oqibatlariga va ko'pincha o'limga olib keladigan ko'ngilsiz voqealarga sabab bo'ladi, shuning uchun barchadan yo'l harakati qoidalariga rioya qilish talab etiladi.

BEMORNI MASHINADAN CHIQARISH, KO'TARISH VA TASHISH

Yo'lda avtomobil fojiasi sodir bo'lganda mashina ichidagi shikastlangan kishiga birinchi tibbiy yordam berish uchun, avvalo, uni kabinadan avaylab olib chiqish zarur. Agar mashina ichida odam ko'p bo'lsa, ularning hammasini ko'rib, og'ir shikastlanganlarga birinchi navbatda tez yordam berish lozim. Bundan tashqari, avariya sodir bo'lganda mashina ichidagilarning oyoq yoki qo'llari mashina qismlari orasida qisilib qolishi mumkin. Bunday hollarda iloji boricha bemorga ozor bermasdan tortib olish kerak, shuningdek, temir asboblardan, lom va boshqalardan o'rinli foydalanish maqsadga muvofiq.

Shikastlangan kishini mashinadan olib chiqishdan oldin uni qayeri jarohatlangan yoki shikastlanganligini aniqlash va shunga qarab yordam berishni tashkil qilish lozim. Agar qon tomirlardan — arteriyadan qon oqayotgan bo'lsa, avval uni barmoq bilan bosib to'xtatiladi, so'ngra rezina jgut qo'yiladi. Qo'l yoki oyoq qiyshayib qolgan bo'lsa, albatta bunda suyak singan bo'ladi, gavdaning qiyshayib turishi yoki shikastlangan kishining yotishi, uning behushligini yoki miyasi jarohatlanganligini bildiradi. Bunda bemorning

holatini o'zgartirmasdan mashinadan olib chiqishga to'g'ri keladi. Bemorni mashinadan olib chiqishdan avval, birinchi tibbiy yordam berish uchun tayyorgarlik ko'rishni unutmaslik lozim.

Bemorni mashinadan olib chiqishda ikki yoki uch kishi qatnashishi kerak. Bunda haydovchi va yo'lovchilar ham yordamlashishlari zarur. Bemorni mashinadan ko'tarish uchun avval uning oyoq yoki qo'li qisilib qolmaganligini aniqlash lozim, agar shunday holat bo'lsa, avval uning oyoq-qo'llarini bo'shatib olish lozim.

Shuni unutmaslik kerakki, bemorni mashinadan ko'tarib olgandan so'ng, uni siltamasdan, tortmasdan asta-sekin tekis yerga qo'yib, so'ngra yordam berish kerak bo'ladi. Agar ichki organlar, umurtqa pog'onasi, ayniqsa orqa miya shikastlangan bo'lsa, ehtiyot choralarini ko'rilib, bemorni mashinadan avaylab chiqarilgandan so'ng, albatta uni tekis yerga yotqizish lozim.

Oyoq-qo'l suyaklari singan bemorlarga imkon qadar mashina ichida singan joyiga taxtakach qo'yish lozim. Birinchi tibbiy yordam berilganidan so'ng, bemorni zudlik bilan yaqin oradagi tibbiyot muassasasiga olib borish kerak. Shikastlangan kishini ko'tarib olib borish muhim ahamiyatga ega, bu bemorni olib boriladigan masofaga, yordam beradiganlarning soniga qarab aniqlanadi (15-rasm).

Shikastlanganlar turli usulda: qo'lda, yelkada, bir yoki ikki ko'taruvchi bilan bog'ichli zambil yoki qo'shimcha vositalardan foydalanib, sanitariya zambilida ko'tarib tashiladi.

Shikastlanish xarakteriga, shikastlangan kishi ahvolidan og'ir-yengilligi va sharoitga qarab tashishning eng oqilona usulini tanlash lozim. Zambil ishlatib bo'l-

maydigan hollarda, qisqa masofaga qo'lda ko'tarib olib boriladi. Agar bemor es-hushini yo'qotmagan va oyoq-qo'llari, qovurg'alari sinmagan bo'lsa, shaxsni qutqaruvchi kishi uning yon tomonidan cho'kkalab turadi va bir qo'li bilan belidan ko'taradi. Jarohatlangan kishi ko'tarayotgan odamning bo'ynidan qo'lini o'tkazadi va unga yopishib oladi. So'ngra bemorni ko'tarayotgan kishi o'rnidan turadi va shikastlangan kishini ko'taradi. Bu usulni qo'llashda katta jismoniy kuch talab qilinadi.

15-rasm.

Agar bemor behush bo'lsa, uni faqat zambilda ko'tarish tavsiya etiladi. Buning uchun standart zambil yoki qo'lda tayyorlangan zambil ishlatiladi. Standart zambilni ishlatish uchun tasmalari yechiladi, zambil yoziladi va uni tirgaklar yordamida mahkam qilib o'rnatiladi. Zambilni ikki kishi baravar ochadi. Ular dastasidan ushlab, yog'ichni ikki tomonga surib, matosini kuch bilan tortishadi. So'ngra tirgaklari shiqilab qulflanguncha tizza bilan bosiladi. Yig'ishtirish teskari tartibda bajariladi: matosi yig'iladi, so'ngra uch qavat

qilib bukiladi va ikki joyidan tasma bilan mahkamlanib qo'yiladi. Standart zambil bo'lmagan taqdirda kostum, plash yoki paltodan ikki tayoqcha yordamida «zambil» tayyorlanadi va shikastlangan kishi ko'tariladi.

Shikastlangan kishining kiyimlarini yechish, uning jarohatlangan yoki singan, chiqqan a'zosini ko'rish va unga birinchi tibbiy yordam berish muhim ahamiyatga ega, chunki suyak ochiq sinsa, unga albatta maxsus bog'lam qo'yish, suyak yopiq singan bo'lsa, taxtakachlash kerak. Buning uchun shikastlangan kishini mashinada qulay joyga yotqizib, qo'li shikastlangan bo'lsa, kostum yoki ko'ylagini avval sog' tomonidan, so'ngra shikastlangan tomonidan yechiladi. Kiyintirish esa shikastlangan tomonidan boshlanadi. Og'ir shikastlanishlar ro'y berganda: umurtqa pog'onasi, son va kors suyagi, ko'krak qafasi va qorin bo'shlig'i shikastlanganda, bemorni beozor ko'tarish uchun uning kiyimlarini qirqish yoki chokidan so'kish tavsiya etiladi, chunki bu bemorning ahvolini ancha yaxshilaydi. Agar kuyish hodisasi ro'y berib, kiyimlar etga yopishib qolsa, uni ehtiyotkorlik bilan qaychi yordamida kesib olish kerak. Uni kuch bilan ko'chirish yaramaydi. Kuygan yerga faqatgina toza bog'lam qo'yish darkor.

YO'L APTECHKASI VA UNI QO'LLASH TARTIBI

Ilk tibbiy yordam ko'rsatish uchun har bir avtomashinada yo'l aptechkasi bo'lishi lozim. Unda validol tabletkasi, novshadil spirti, yod eritmasi, bintlar, gigroskopik paxta, qon to'xtatish uchun mo'ljalangan rezina jgut, bakteriotsid leykoplastir, birinchi tibbiy yordam paketi bo'ladi.

Yuqorida aytib o'tilgan dori-darmonlarning qanday ishlatilishini albatta yaxshi bilish kerak, shundagina shikastlangan kishiga o'z vaqtida yordam berish mumkin bo'ladi.

Validol tabletkasi 10 dona bo'lib, maxsus tubikda saqlanadi.

Validol markaziy nerv sistemasiga va yurakka tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. U tomirlarni kengaytirish xususiyatiga ega. Ko'krak qafasi shikastlanganda, nevroz va talvasalanish hollarida bitta tabletka til ostiga qo'yiladi.

Tabletka tamomila shimilib ketguncha til ostida saqlab turiladi.

Novshadil spirti o'ziga xos o'tkir hidli, rangsiz, tiniq suyuqlikdir. Tarkibidagi ammiak bemorni hushiga keltirishga, nafasni qo'zg'atishga yordam beradi. Buning uchun novshadil spirtiga shimdirilgan bir bo'lak paxta yoki doka vaqt-vaqti bilan hidlatiladi.

Yod eritmasi — qoramtir qo'ng'ir rangli tiniq suyuqlik bo'lib, yaraga surtish uchun yodning 5% li yoki 10% li eritmasi ishlatiladi.

Spirтли yod eritmasi aptechkada, og'zi burab ochiladigan shisha idishda saqlanadi. Mayda jarohatlarda, biror joyni kesib olganda, lat yeganda yara atrofi va ustiga surtiladi.

Bint — asosan singan suyakni taxtakachlash va yarani bog'lash uchun ishlatiladi. Bint har xil o'lchamda, sterillangan va oddiy holda bo'ladi. Sterillangan bint maxsus qog'oz bilan o'ralgan bo'lib, ustiga «sterillangan», deb yozib qo'yilgan bo'ladi. Bunday bintlarning qog'ozini olib tashlab, to'g'ridan-to'g'ri yara ustiga qo'yib bog'lash mumkin.

Gigroskopik paxta — tibbiy paxta bo'lib, suyuqlikni tez shimib olish xususiyatiga ega. Qon tomirlar shikastlanib,

qon oqqanda shimdirib olish uchun qo'llaniladi, ba'zan yara ustidan bog'lash uchun ishlatiladi, bundan tashqari, suyak singanda paxtani taxtakach orasiga qo'yiladi.

Qon to'xtatadigan jgut oyoq yoki qo'l tomirlari shikastlanib, qon oqayotganda qonni to'xtatish uchun qo'llaniladi. Jgut odatda jarohatlangan joydan yuqoriroqqa qo'yiladi. Jgutni qo'l yoki tirsakka 1,5 — 2 soatga qo'yiladi, chunki bundan ortiq tursa u to'qima va tomirlarni ezib qo'yishi mumkin. Qon to'xtatuvchi rezina jgutni shikastlangan tomirdan yuqoriroqqa tagidan yumshoq narsa qo'yib bog'lash kerak. Qon oqishi to'xtagandan so'ng, yod surtib, sterillangan bint bog'lanadi.

Bakteriotsid leykoplastir teri chaqa bo'lganda, yuzasi kesilganda, trofik yaralanganda, kuyganda yara ustiga yopishtirib qo'yiladi. Leykoplastir yuzidagi sellofanni olib tashlab, tamponni bint ustidan yopishtirib qo'yiladi.

Birinchi tibbiy yordam paketi — bu paket biri qo'zg'aladigan, ikkinchisi qo'zg'alamaydigan ikkita yostiqlardan iborat bo'ladi. Yostiqlarning biri oyoq yoki qo'lning shikastlangan joyiga, ikkinchisi esa qaramaqarshi tomoniga yerga qo'yib bog'lanadi, qo'lning panjasi har ikki tomondan shikastlanganda ham shu usulda bog'lanadi.

Yo'l aptechkasi barcha avtomashinalarda bo'lishi shart, zero, yo'l aptechkasidagi dori-darmonlardan faqat shikastlanganda foydalanilmay, balki organizmda birorta kasallik ro'y berganda ham foydalanish mumkin. Shuning uchun yo'l aptechkasidagi dori-darmonlarni qanday va qay holda ishlatishni bilib qo'yish foydali hisoblanadi. Aptechkadagi dori-darmonlarning muddati o'tganda yoki ishlatib bo'lingandan so'ng o'rnini to'ldirib qo'yish zarur.

Yuqorida aytib o'tilgan dori-darmonlarning qanday ishlatilishini albatta yaxshi bilish kerak, shundagina shikastlangan kishiga o'z vaqtida yordam berish mumkin bo'ladi.

Validol tabletkasi 10 dona bo'lib, maxsus tubikda saqlanadi.

Validol markaziy nerv sistemasiga va yurakka tinchlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. U tomirlarni kengaytirish xususiyatiga ega. Ko'krak qafasi shikastlanganda, nevroz va talvasalanish hollarida bitta tabletka til ostiga qo'yiladi.

Tabletka tamomila shimilib ketguncha til ostida saqlab turiladi.

Novshadil spirti o'ziga xos o'tkir hidli, rangsiz, tiniq suyuqlikdir. Tarkibidagi ammiak bemorni hushiga keltirishga, nafasni qo'zg'atishga yordam beradi. Buning uchun novshadil spirtiga shimdirilgan bir bo'lak paxta yoki doka vaqt-vaqti bilan hidlatiladi.

Yod eritmasi — qoramtir qo'ng'ir rangli tiniq suyuqlik bo'lib, yaraga surtish uchun yodning 5% li yoki 10% li eritmasi ishlatiladi.

Spirтли yod eritmasi aptechkada, og'zi burab ochiladigan shisha idishda saqlanadi. Mayda jarohatlarda, biror joyni kesib olganda, lat yeganda yara atrofi va ustiga surtiladi.

Bint — asosan singan suyakni taxtakachlash va yarani bog'lash uchun ishlatiladi. Bint har xil o'lchamda, sterillangan va oddiy holda bo'ladi. Sterillangan bint maxsus qog'oz bilan o'ralgan bo'lib, ustiga «sterillangan», deb yozib qo'yilgan bo'ladi. Bunday bintlarning qog'ozini olib tashlab, to'g'ridan-to'g'ri yara ustiga qo'yib bog'lash mumkin.

Gigroskopik paxta — tibbiy paxta bo'lib, suyuqlikni tez shimib olish xususiyatiga ega. Qon tomirlar shikastlanib,

qon oqqanda shimdirib olish uchun qo'llaniladi, ba'zan yara ustidan bog'lash uchun ishlatiladi, bundan tashqari, suyak singanda paxtani taxtakach orasiga qo'yiladi.

Qon to'xtatadigan jgut oyoq yoki qo'l tomirlari shikastlanib, qon oqayotganda qonni to'xtatish uchun qo'llaniladi. Jgut odatda jarohatlangan joydan yuqoriroqqa qo'yiladi. Jgutni qo'l yoki tirsakka 1,5 — 2 soatga qo'yiladi, chunki bundan ortiq tursa u to'qima va tomirlarni ezib qo'yishi mumkin. Qon to'xtatuvchi rezina jgutni shikastlangan tomirdan yuqoriroqqa tagidan yumshoq narsa qo'yib bog'lash kerak. Qon oqishi to'xtagandan so'ng, yod surtib, sterillangan bint bog'lanadi.

Bakteriotsid leykoplastir teri chaqa bo'lganda, yuzasi kesilganda, trofik yaralanganda, kuyganda yara ustiga yopishtirib qo'yiladi. Leykoplastir yuzidagi sellofanni olib tashlab, tamponni bint ustidan yopishtirib qo'yiladi.

Birinchi tibbiy yordam paketi — bu paket biri qo'zg'aladigan, ikkinchisi qo'zg'alamaydigan ikkita yostiqlardan iborat bo'ladi. Yostiqlarning biri oyoq yoki qo'lning shikastlangan joyiga, ikkinchisi esa qaramaqarshi tomoniga yerga qo'yib bog'lanadi, qo'lning panjasi har ikki tomondan shikastlanganda ham shu usulda bog'lanadi.

Yo'l aptechkasi barcha avtomashinalarda bo'lishi shart, zero, yo'l aptechkasidagi dori-darmonlardan faqat shikastlanganda foydalanilmay, balki organizmda birorta kasallik ro'y berganda ham foydalanish mumkin. Shuning uchun yo'l aptechkasidagi dori-darmonlarni qanday va qay holda ishlatishni bilib qo'yish foydali hisoblanadi. Aptechkadagi dori-darmonlarning muddati o'tganda yoki ishlatib bo'lingandan so'ng o'rnini to'ldirib qo'yish zarur.

SHIKASTLANGAN JOYLARGA BOG'LAM QO'YISH

Yo'lda birinchi tibbiy yordam ko'rsatishda qo'l ostida bog'lov materiallari bo'lmaganda, boshqa materiallardan: matolar, yo'l aptechkasi va boshqalardan foydalanish, dala sharoitida bo'lsa, paxtakorlar fartugidan ham bog'lam qo'yish mumkin.

Bog'lam qo'yishda quyidagi asosiy qoidalarga amal qilish zarur. Bemorni ortiqcha qiynab qo'ymaslik uchun gavdaning shikastlangan joyini ushlab turish kerak, bint o'ng qo'lda o'ralgan holda ko'tarib turiladi, bintni gavda yuzasidan uzmasdan, odatda chapdan o'ngga qarab o'raladi. Oyoq-qo'llarga bint o'ralganda shikastlanmagan barmoqlarning uchi ochiq qoldiriladi. Teri jarohatlanganda unga bog'lam qo'yish uchun individual bog'lov paketidan foydalaniladi. Boshning sochli qismi jarohatlanganda esa, maxsus bintli qalpoq kiydiriladi (16-rasm). Ko'krak qafasining terisi shikastlanganda spiral yoki boshhoqsimon bog'lam qo'yilsa, bo'g'imlar atrofi jarohatlanganda esa «sakkizsimon» bog'lam qo'yiladi (17-rasm).

16-rasm.

Tasmasimon rezina jgut — bir uchida metallardan yasalgan va ikkinchi uchida zanjirchasi bo'lgan, uzunligi 1—1,5 metrli rezina tasma. Uni ilgak va zanjircha bilan mahkamlab bog'lanadi. Taxtakachning singan a'zoga tushadigan bosimini kamaytirish uchun ostidan paxta qo'yiladi va bint o'raladi.

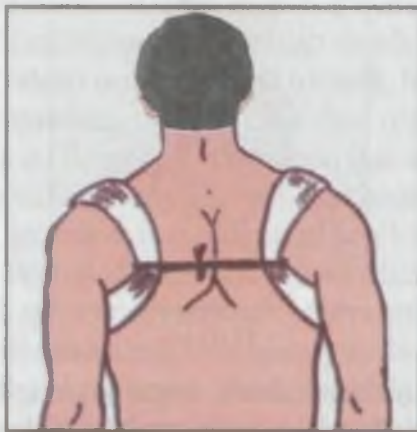
17-rasm.

O'mrov suyakning sinishi, singan joyning qattiq og'rishi bilan kechadi. Bunda qo'lni ro'molcha bilan bo'yinga osib yoki qo'lni tirsak bo'g'imidan egib tanaga bog'lanadi va shikastlangan kishini shifoxonaga olib boriladi.

Yelka suyagi singanda yog'och shinalardan foydalaniladi, uni shikastlangan qo'lning panjasidan boshlab, qarshi tomon qo'lning suyagiga qadar qo'yiladi yoki jarohatlangan qo'lni tanaga bog'lagan holda kasalxonaga olib boriladi (18-rasm).

Bilak suyagi singanda, uni qimirlatmaslik uchun qalin kartondan foydalanish mumkin. Shinani yelka suyagining yarmidan boshlab, kaftning barmoqlariga qadar qo'yib, qo'l bint bilan bog'lanadi, keyin qo'lni ro'molcha bilan bo'yinga osib qo'yiladi.

Umurtqa suyagi singanda shikastlangan kishini chalqanchasiga yoki qorni bilan qattiq narsa ustiga yotqiziladi. Kasalxonaga borish uchun bemorni uch kishi — biri qo'ltig'idan, biri chanog'idan, biri oyog'i tagidan ko'tarib zambilga yotqiziladi. Agar bo'yin umurtqasi singaniga shubha bo'lsa, bemorning bo'yniga ro'mol yoki paxtani qalin o'rab, ustidan bint bilan bog'lanadi va boshi sal orqaga qilib qo'yiladi.

18-rasm.

Qovurg'alar singanda, birinchi yordam ko'rsatish uchun ko'krak qafasini mustahkam bog'lash kerak. Bunda shikastlangan kishidan nafasni chiqargan holda ushlab turish uqtiriladi, so'ngra ko'krak qafasini bint yoki sochiq bilan bog'lab qo'yiladi.

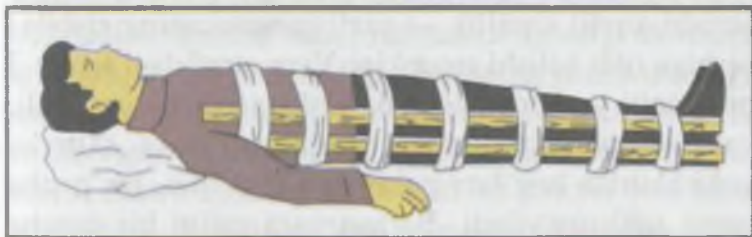
Chanoq suyagi singanda sal harakat bo'lsa ham kuchli og'riq turadi, oyoqlarni qimirlatishga imkon bo'lmaydi. Chanoq suyagi singan odamni o'tqazgach, oyoqqa turg'azish, yonboshlatish aslo mumkin emas, aks holda singan suyaklar o'rnidan siljib ketishi mumkin. Shikastlangan kishini chalqanchasiga yotqizib, tizzasi ostiga yostiqla

yoki bolish qo'yiladi. Chanoq suyagi singanlarga ko'rsatiladigan birinchi yordam, ularni qattiq zambilga yotqizib, kasalxonaga olib borishdan iborat (19-rasm).

19-rasm.

Son suyagi singanda birinchi yordam berish chanoq-son, tizza va boldir-panja bo'g'imlarini taxtakach qo'yib bog'lashdan iborat. Odatda, son suyagi singanda «diterixs» taxtakachidan foydalaniladi, bu turli xil uzunlikdagi ikkita taxtadan iborat bo'ladi. Uzun taxtani shikastlangan oyoqning tashqi tomoniga, kaltasini shu oyoqning uch tomonidan to chovgacha qo'yiladi. Bu taxtalar songa va boldirga, uzun taxtaning yuqori qismi — gavdaga bint bilan bog'lanadi (20-rasm).

20-rasm.

Maxsus taxtakach bo'lmasa, taxta bilan bog'lanadi, bunday taxtani oyoqning tashqi tomoniga qo'ltiq tagidan boshlab to oyoqning panjasigacha qo'yib, bint bilan bog'lanadi. Agar baxtsiz hodisa ro'y bergan joyda

hech narsa topilmasa, shikastlangan oyoqni sog'lom oyoqqa bint bilan bog'lanadi va bemorni tezda kasalxonaga olib boriladi.

Boldir suyagi singanida ikkita yoki uchta taxta bilan yoinki simdan yasalgan «Kramer» shinasi bilan bog'lanadi. Bunda shina kiyim ustidan qo'yilib, boldir-panja bo'g'imi bilan tizza bo'g'imi qo'shib bog'lanadi. Oyoqni ham tashqi, ham ichki tomonidan sondan to tovonga qadar bint bilan siqib bog'lanadi.

Yaralanganda birinchi yordam ko'rsatish — yaranishning belgilari, og'riq, uning ochilib turishi va qon oqishidan iborat. Og'riqning qattiq bo'lishi yaraning xarakteriga, turiga va katta-kichikligiga bog'liq bo'ladi. Yaralangan paytda ko'rsatiladigan birinchi yordam, avvalo, qon oqishga qarshi kurashishdan va yaraning kirlanishiga qarshi chora-tadbirlar ko'rishdan iborat. Ayniqsa, yaraga tuproq tushmasligi kerak, chunki tuproqda qoqshol tayyoqchalari bo'lib, bular og'ir qoqshol kasalligining kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Bundan tashqari, yaraning tuproq bilan kirlanishi xavfli kasallik — gazli gangrenaning rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Yara atrofidagi teriga 3 protsentli yod eritmasi yoki brilliant yashil surtiladi, yara ustiga mikroblardan tozalangan doka, salfetka yoki alohida bog'lam paketidan bint olib, bir necha qavat qilib qo'yiladi. Ba'zan yara ustini bir parcha doka bilan yopib, bint bilan bog'lab qo'yish maqsadga muvofiq.

Sun'iy nafas oldirish usuli. Shikastlangan kishiga havo berishning «og'izdan og'izga» yoki agar bemorning jag'lari ochilmasa, «og'zidan burunga» usulida havo puflash eng oddiy va foydali usul hisoblanadi.

21-rasm.

Bu usulning afzalligi shundaki, yuborilgan havoning shikastlangan kishi o'pkasiga borayotganini kuzatib turish mumkin bo'ladi (21-rasm).

Og'iz yoki burnga havo puflash texnikasi quyidagicha: shikastlangan kishini chalqancha yotqiziladi, boshi orqaga engashtiriladi va bo'yin ostiga bir qo'l qo'yilib, ikkinchi qo'l bilan chakkasi atrofida bosiladi. Shu holda yotganda shikastlangan kishining og'zi ochiladi — tilning ildizi halqumining orqa devoriga qochadi, bu esa puflanadigan havoning yaxshi o'tishiga imkon beradi. Nafas yo'llaridan tez havo o'tishi tekshiriladi. Agar og'izda shilliq, qum va shu kabilar bo'lsa, ularni dastro'molcha, doka yoki bir parcha bint bilan tozalanadi. Keyin yordam ko'rsatuvchi chuqur nafas olib, o'z og'zini bemorning og'ziga qattiq bosib havo puflaydi, puflangan havoning bemor o'pkasiga borishini ta'minlash uchun bir vaqtning o'zida uning burnini ham qisib turadi. Agar shikastlangan kishining og'zi orqali havo yuborishga imkon bo'lmasa, bunday vaqtda burun orqali yuborishga to'g'ri keladi. Har gal

havo puflanganidan keyin «nafas olish» uchun bemorning og'zi va burni, o'pkadan havoni bemalol «chiqarishi» uchun qo'yib yuboriladi.

YURAKNI SILASH USULI

Shikastlangan kishining oyoq uchi ko'tarilgan holda qattiq narsaga chalqancha yotqiziladi. Shunday yotqizilganda, gavdaning pastki qismiga venadan yurakka tomon qonning yaxshi oqishiga imkon yaratiladi. Yordam ko'rsatuvchi bemorning chap tomonida turib, bir qo'lining kaftini bemor ko'kraging pastki qismiga qo'yadi. Ko'krakni bosish harakati tez-tez olib borilishi zarur. Ko'krakni har gal bosgandan keyin, qo'lni darhol ko'krak qafasidan ko'tarish kerak, bunda ko'krak qafasi asli holiga qaytadi. Yurakni shu tariqa bilvosita silash minutiga 80 — 100 ritmda bosib-bosib bajariladi.

Agar nafas oldirish va yurakni silash to'g'ri olib borilsa, shikastlangan kishi terisining rangi nimpushti tus oladi, alohida mustaqil ravishda nafas olish harakati paydo bo'ladi, har gal ko'krakni bosganda bilak yoki uyqu arteriyalarida tomir urishi sezilib, ko'z qorachig'i toraya boshlaydi.

DIKTANT MAVZULARI

Laziza va Sirojiddin

Laziza birinchi sinfda o'qiydi. Akasi Sirojiddin Lazizani maktabga birga olib boradi. Sirojiddin oltinchi sinfda o'qiydi. U yo'l harakati qoidalarini yaxshi biladi. Yo'lni faqat svetoforming yashil chirog'i yonganda kesib o'tadi. Tez kunda Laziza ham yo'l harakati qoidalarini o'rganib oldi. Hozir maktabga Lazizaning bir o'zi boryapti.

Odobli bolalar

Maktabda darslar tugadi. Bolalar piyodalar yo'lkasidan uyga qaytishmoqda. Birdan hovli darvozasidan koptok uchib chiqdi. U yo'l tomon dumalab ketdi. Yosh bola koptok ketidan yugurib chiqdi. Yo'lda juda ko'p mashinalar harakatlanayotgan edi. Zuhridin va Akbar bolaning ketidan yugurib ketdilar. Ular bolani to'xtatib qoldilar. Baxtsiz hodisaning oldi olindi.

Qishloq yo'lida

Temur maktabdan uyga qaytyapti. U yo'l o'rtasidan hushtak chalib borar edi. Temur birdan mashina tormozining tovushini eshitdi. Qo'rqqanidan o'zini chetga oldi. Yuk avtomashinasining haydovchisi Temurga g'azab bilan qarab qo'ydi. U Temurni koyidi va barmoqlari bilan

chap tomonni ko'rsatdi. Shunda Temur yo'l harakati qoidasini buzganligini tushundi. U yo'lning chap tomoniga o'tib oldi. Endi unga mashinalarning qarama-qarshi tomonga harakatlanayotgani ko'rinib turardi.

Shaharda tong otdi

Tong otishi bilan shahar ko'chalarida harakat boshlanadi. Avtomobillar juda tez yuradilar. O'quvchilar maktabga ketyaptilar. Ishchilar ishga shoshilyaptilar. Yo'lda ushlanib qolmaslik uchun sezgir bo'lish kerak. Faqat piyodalar yo'lkasidan yurish talab etiladi. Yo'lni faqat chorrahadan kesib o'tish lozim. Bu yerda avtomobillar tezlikni pasaytiradilar. Harakatlanayotgan avtomobillarning oldidan yugurib o'tish mumkin emas. Haydovchi avtomashinani keskin to'xtata olmaydi.

Maktabga tramvayda

Farrux maktabga tramvayda boradi. Tramvay yo'li tor ko'chalardan o'tadi. Bekatda hech kim yo'q edi. Farruxning yonginasidan katta yuk mashinasi baland ovoz chiqarib o'tib ketdi. Maktabga yo'l harakati xavfsizligini targ'ibot qiluvchi militsioner keldi va Farruxga qarab: «Sen hayotingni xavf ostiga qo'yding. Agar bekatda tramvayni kutish joyi bo'lmasa, tramvayni piyodalar yuradigan yo'lkada kutish kerak», — dedi. Ertasi kuni Farrux piyodalar yo'lkasiga qaradi. U yerda bir necha odamlar to'planishgandi. Ular tramvayni kutishmoqda edi.

Tramvay bekatga kelganda hamma ehtiyotkorlik bilan yo'lni kesib o'tib, tramvay vagoniga chiqa boshladi. Farrux ham chiqdi. U oyna oldiga o'tirdi. Yo'llarda harakatlanayotgan avtomobillarning oxiri ko'rinmas edi.

Tramvay bekatda to'xtadi. Katta uylar orasidan bir bola yugurib chiqdi. Hech qayerga qaramasdan, tramvayga qarab chopib, ko'chani kesib o'tdi. Farrux qo'rq-qanidan baqirib yubordi. Katta avtomobil haydovchisi boyagi bolaning oldiga kelganida, mashinani zo'rg'a to'xtatib qoldi. Farrux maktabdagi YHX xodimi bilan bo'lgan suhbatni esladi va har doim, har yerda yo'l harakati qoidalariga rioya qilishga so'z berdi. U tramvayning orqa eshigidan chiqib, oldi eshigidan tushish, to'xtab turgan tramvayning oldi tomonidan aylanib o'tish, qarama-qarshi tomondan ketayotgan tramvayning yo'qligiga ishongandan so'ng, yo'lni kesib o'tishni esladi. Avtomobillar to'xtaganidan so'ng, svetoforming «O'ting!» degan chirog'i yonganida, Farrux ham barcha bilan barobar yo'lni kesib o'tdi. Maktabga yaqin qolgan edi. U sinfdosh o'rtog'ini uchratib qoldi va ular birga yo'lda davom etdilar.

Yo'l harakati qoidalariga rioya qiling

Yildan-yilga mamlakatimizda yangi zavodlar, uylar, maktablar qurilmoqda. Qishloq xo'jaligimiz rivojlanmoqda. Shular bilan bir qatorda yo'lovchi va yuklarni tashishga ehtiyoj ko'paymoqda. Yo'llarda juda ko'p yuk va yengil avtomobillar, avtobuslar, mototsikllar, tramvay, trolleybuslar harakatlanmoqda. Haydovchilar oziq-ovqat, qurilish mollari, kiyim-kechak, turli xil jihozlarni vaqtida yetkazib borishga shoshilmoqdalar. Shaharning aholi zich yashaydigan joylarida haydovchilar boshqa transport turlariga, yo'lovchilarga va piyodalarga juda ham ehtiyot bo'lishlari, o'zlari haydayotgan transportni ehtiyotkorlik bilan boshqarishlari zarur.

Haydovchining kichik bir xatosi baxtsiz hodisani keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun transport haydovchilari, yo'lovchi va piyodalar yo'l harakati qoidalarini yaxshi bilishlari va ularga rioya etishlari shart.

O'QUVCHILAR! Faqat piyodalar yo'lkasining o'ng tomonidan yuring. Yo'lni kesib o'tishdan oldin chapga, yo'lning o'rtasiga borganda esa o'ngga qarang. Yo'lning o'rtasida o'ynamang, birinchi sinf o'quvchilari va qariyalarga yo'lni kesib o'tishga yordamlashing.

Piyodalar yo'llarda transport harakatiga xalaqit bermaslik va o'z hayotlarini xavf ostiga qo'ymaslik uchun piyodalar yo'lkasidan yurishlari kerak. Harakatlanayotgan piyodalar qarshisidan kelayotganlarga xalaqit bermaslik uchun o'ng tomondan yurishlari kerak. Piyodalar yo'lkasi bo'lmasa, unda yo'lning chap tomonidan yurish lozim, chunki piyoda qarshisidan kelayotgan transport vositasini ko'radi va o'tkazib yuboradi. Harakatlanayotgan piyodalar qarshisidan kelayotganlarga xalaqit bermaslik uchun o'ng tomondan yurish kerak.

To'xtab turgan tramvayning old tomonidan aylanib o'tish kerak, chunki qarama-qarshi tomondan kelayotgan tramvay yaxshi ko'rinadi, avval uni o'tkazib yuborish kerak. Trolleybus va avtobuslarni orqa tomonidan, kelayotgan transportga ehtiyot bo'lib aylanib o'tish lozim.

1. Yo'lni faqat chorrahalardan, piyodalar o'tish joylaridan va «Piyodalar o'tish joyi» belgisi o'rnatilgan joylardan kesib o'tish kerak.

2. Shahardan tashqari yo'llarda har ikki tomon yaxshi ko'rinadigan joydan kelayotgan transportni o'tkazib, keyin harakat qilishlari kerak.

3. Yo'lning harakat qismida o'yinlar uyushtirish hayot uchun xavflidir. Bunga yo'l qo'ymang.

4. Yo'lni kesib o'tishdan oldin avval chapga, yo'lning o'rtasiga yetgach, o'ngga qarashni odat qilishi kerak.

5. Svetoforming «qizil» ishorasida piyodalar yo'lni kesib o'tmasliklari, «sariq» ishorasida yo'ldan o'tmasdan kutib, yurishga tayyorlanib turishlari va «yashil» ishorada yo'lni kesib o'tishlari kerak.

6. Tramvay, trolleybus va avtobusni faqat bekatda, trotuar yoki yo'l yo'qasida kutish kerak.

7. Bekatda to'xtab turgan tramvayni faqat old tomonidan aylanib o'tishga ruxsat qilinadi.

8. To'xtab turgan trolleybus, avtobus va transport vositalarini faqat orqa tomonidan o'tish mumkin.

9. Yaqinlashib kelayotgan transport oldida paydo bo'lish hayot uchun xavflidir, chunki haydovchi transportni darhol to'xtata olmaydi.

10. Agar piyoda yo'lni kesib o'tayotganda transportga duch kelib qolsa, yo'lning o'rtasida yoki o'q chizig'i bir joyda to'xtashi kerak.

Bolalar kattalarga taqlid qilishadi. Shuning uchun yo'l harakati qoidalariga rioya etishda ularga o'rnak bo'ling.

Har kuni bolangizni maktabdan kutib olish uchun uning oldiga chiqib turishni unutmang.

«Yo'l qoidasi — umr foydasi!»

Aziz bolajonlar, yo'l harakati qoidalariga rioya qiling!

Bolalar! Yo'lda ketayotganda sergak va ehtiyot bo'lingiz!

Bolalar! Harakat qoidalarini karra jadvalidek o'rganing!

Bolalar! Yaqinlashib kelayotgan transport oldidan yugurib o'tmang, transportni tezda to'xtatib bo'lmasligini unutmangiz!

Bolalar, yo'llarda hushyor va intizomli bo'ling!

Harakat qoidalarini buzmingiz va o'rtoqlaringizni ham tartibga chaqiring!

Kirish.....	3
Harakat xavfsizligi xonasi.....	7
Qizil bayroqchalar.....	11
Yo'l harakatining yosh nazoratchilari guruhi.....	12
Yo'l harakatining yosh nazoratchilari ishini tashkil qilish va uning tarkibi.....	13
Bolalarga yo'l harakati qoidalarini o'rgatishda ota-onalarning vazifalari.....	15
Hurmatli ota-onalar!.....	19
Yo'l harakati qoidalari — yo'l qonuni.....	19
Sветофор va tartibga soluvchining ishoralari.....	22
Yo'l belgilari.....	25
Transport vositasidan shikastlanganlarga birinchi yordam berish.....	35
Bemorni mashinadan chiqarish, ko'tarish va tashish.....	36
Yo'l aptechkasi va uni qo'llash tartibi.....	39
Shikastlangan joylarga bog'lam qo'yish.....	42
Yurakni silash usuli.....	48
Diktant mavzulari.....	49
Piyodalarga eslatma.....	53